

KİMLİK TARTIŞMALARINDA ÖZCÜLÜĞÜN VE İNŞACILIĞIN RİSKLERİNİ AŞMAK İÇİN BİR ÖNERİ: KESİŞİMSELLİK PERSPEKTİFİ

Nur Manolya ŞEN ÇATALKAYA¹

Öz

Kimlik literatüründe önemli bir yer edinmiş temel tartışma konularından birisi, kimliği öze bağlayan, doğal ve verili kabul eden görüş ile inşa edilen, değişken, akışkan olarak kabul eden görüş arasında sürdürülen tartışmalardır. Özcü görüş, kimliği ve kimlik kategorilerini katı, sabit ve farklılaşmayan unsurlar olarak değerlendirme riski taşırken alt kategorilerin farklılaşan deneyimlerini kaçırmaktadır. İnşacı görüş ise, mikro düzeyde yaşanan değişimlerin kimliğin oluşumu/değişimi üzerindeki etkiye yaptığı vurguyla yapıların etkisini kaçırma ve grup ile kolektif kimlikleri anlamaya yarayacak araçların ortaya konmasını engelleme riski taşımaktadır. Bu çalışmada, kimlik literatüründe özcü ve inşacı perspektiflerin taşıdığı riskleri aşmak için, son otuz yılda literatürde önemli bir yer edinen kesişimsellik perspektifinin sunduğu imkanlar tartışmaya açılacaktır. Kesişimsellik perspektifi çoklu kimlikleri dikkate alan bir perspektif olduğu gibi, bağlama, güç ilişkilerine, eşitsizliklere, konumsallıklara, analiz ve praksise odaklanan bir yaklaşım olması sebebiyle kimlikleri, toplumsal hayatın ve ilişkilerin karmaşıklığı içinden okuma ve anlama imkânı sunmakta, eşitsizliklere karşı sosyal adaletle bağ kurmanın ve harekete geçmenin altını çizmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kimlik, kesişimsellik perspektifi, özcülük, inşacılık, sosyal eşitsizlik.

¹ Araştırma Görevlisi, Anadolu Üniversitesi, nur-manolya-sen@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3932-8495

A SUGGESTION TO OVERCOME THE RISKS OF ESSENTIALITY AND CONSTRUCTIONALITY IN IDENTITY DISCUSSIONS: THE INTERSECTIONALITY PERSPECTIVE

Abstract

One of the main discussion topics that has gained an important place in the identity literature is the debate between the view that connects identity to the essence, accepting it as natural and given, and the constructed, variable and fluid view. While the essentialist approach risks treating identity and identity categories as solid, fixed and undifferentiated elements, it misses the differentiated experiences of subcategories. The constructivist approach, on the other hand, carries the risk of missing the impact of structures and preventing the creation of tools that will help to understand group and collective identities, with its emphasis on the impact of micro-level changes on the formation/change of identity. In this study, the possibilities offered by the intersectionality perspective, which has gained an important place in the literature in the last thirty years, will be discussed in order to overcome the risks of essentialist and constructivist approaches in identity literature. The intersectionality perspective is a perspective that takes into account multiple identities, as well as being an approach that focuses on context, power relations, inequalities, positionalities, analysis and praxis. It offers the opportunity to read and understand identities through the complexity of social life and relations. Additionally, it underlines connecting with social justice and taking action against inequalities.

Keywords: Identity, intersectionality perspective, essentialism, constructivism, social inequality.

GİRİŞ

Kimlik, 20. yüzyılın ortalarından itibaren literatürde çokça kullanılan önemli kavramlardan biri haline gelmiştir (Gleason, 1983; Callero, 2003). Kimlik kavramının literatürde önemli bir yere sahip olması, öz-tanımlama, tanımlama ve aidiyet ile ilgili tartışmaların çoğunlukla kimlik kavramı üzerinden yapılmasını beraberinde getirmiştir (Brubaker ve Cooper, 2000). Ancak diğer taraftan kimlik kavramı, ele alındığı alana ve yaklaşıma göre farklı tanımlara sahip, tek bir tanıma üzerinde uzlaşamamış kavramlardan birisidir. Tilly (1995, s.7) kimliğin, “muğlak fakat vazgeçilemez” bir kavram olduğunu belirtmektedir.

Kimlik literatüründe bir tarafta kimliği katı, sabit, doğal, içsel, verili olarak yorumlayan ve bir “öz”e bağlayan görüşler mevcutken, diğer tarafta, literatürde hâkim görüş olarak, kimliği inşa edilen, akışkan, çoklu, değişken, dışsal olarak değerlendirilen görüş yer almaktadır. İki farklı kutupla birlikte bu ikisi arasında çeşitli derecelerde bu kutuplardan birine yaklaşan “ılımlı” görüşler mevcuttur. Kimlik üzerine tartışmaların özcülük ve inşacılık olmak üzere iki kutuplu bir zeminde devam etmesi durumunda, kimlik kavramının, homojenleştirme riski taşıyan bir perspektif ile kolektif ve/veya grup kimliğine sahip olma, bunu anlama ve analiz edebilme imkânlarını kısıtlayan bir perspektif arasında kalma sorunsalı ortaya çıkmaktadır. Şu hâlde, bahsedilen zeminden türetilen kimlik kavramının özcülüğün ve inşacılığın risklerini aşarak toplumsal gerçekliği karmaşıklığıyla resmedebilmesi nasıl mümkündür? Sosyal gerçekliği anlamaya ve açıklamaya çalışırken kimlik kavramını bağlamı da dikkate alarak kullanabilmek için en temelde anlaşılması gereken öz-tanımlama ve aidiyet biçimleri ile grup/kolektif olma ve çıktılarını bir arada alabilecek bir yaklaşım için imkânlar nelerdir? Bir taraftan sosyal dünyada kimlik üzerinden devam eden uzlaş ve çatışmaları ilişkisel bir şekilde görebilmek, diğer taraftan kimliklerin etkileşiminde avantajlı ve dezavantajlı konumları belirleyen faktörleri “evrensel”, “doğal”, “normal” olarak görmeyi sağlayan ön kabulleri sorgulamaya açmak için gerekli duyarlılık nasıl sağlanabilir?

Bu çalışmada öncelikle, literatürdeki tartışmalardan yola çıkarak kimlik ve kimlikle(ndir)me/kimlik tespiti (*identification*) kavramlarının kullanıldığı çerçeve belirginleştirilecektir. Daha sonra kimlik çalışmalarında özcülüğün ve inşacılığın risklerini aşmak için bir öneri olarak kesişimsellik perspektifinin sunduğu teorik ve metodolojik imkanlar tartışılacaktır. Kesişimsellik perspektifi, kimliği toplumsal gerçekliğe uygun bir şekilde yansıtmak için tekil kimlik kategorileri yerine çoklu kimlik yapısını benimsemektedir. Perspektif açısından tarihsel olarak olumsal olan kimlikler, sosyal ilişkilerin birbirini oluşturan, güçlendiren ve doğallaştıran düzenleyici özellikleridir (Shields, 2008, s. 302). Toplumsal gerçekliğe uygun olarak kimliklerin etkisini anlamak ve birbirleriyle ilişkisel bir okumasını yapmak için kimliğin tek bir kategoriden oluşmadığını, birçok parçasının aynı anda etkili olabileceğini kabul etmek önemlidir. Çünkü cinsiyet, etnisite, ırk, sınıf, yaş gibi kimliğin belirli parçalarına odaklanan kategoriler sebebiyle alt kategorilerin farklılaşan etkileri ve deneyimleri görünmez kalmakta veya marjinalleşmektedir. Kesişimsellik perspektifi açısından, toplumsal hayatta deneyimlenen tekli kimlik kategorileri değil, belirli bir bağlamda kesişen kimliklerin diğerleriyle ilişkisel olarak sunduğu etkidir. Dolayısıyla kesişimsellik perspektifi hem çoklu kimlik yapısını hem de kesişen kimliklerin birbirleriyle bağlantılı doğasını kabul ederek, bu kimliklerin deneyimlerinin ve temsillerinin görünürlük kazanmasına imkân tanımaktadır.

Kimlikler zamanla değişebilirler, akışkandırılar, ancak aynı zamanda sabit olarak deneyimlenirler veya benliğe zaman ve mekân boyunca bir süreklilik duygusu verirler (Shields, 2008, s. 304). Kesişimsellik, kimliklerin olumsuzluğuna yaptığı vurguyla tarihsel bir bağlam içinde bulunan çoklu kimliklere sahip olmanın akışkan sürecini ifade eder (Crenshaw, 1989; Fehrenbacher ve Patel, 2020, s. 146). Kesişimsellik perspektifi için deneyimlerin yanı sıra bağlam oldukça önemli bir yere sahiptir, “zira

deneyim nosyonunun yapısal sosyal süreçlerle bağı koparıldığında, başka türden bir evrenselciliğe sapmak kuvvetle muhtemeldir. (Öğütte vd., 2021, s. 132)” Ancak kesişimselliğin vurgusu akışkanlık, bağlam veya bağlama göre kesişen kimliklerin deneyimlerinin farklılaşmasından daha fazlasını içerir. Kimlik kategorileri birbirleriyle ilişkisel olarak tanımlanırken, deneyimler, sosyo-kültürel hiyerarşiler ve güç ilişkileriyle bağlantılı konumlardan gelir. Perspektifin olumsal yaklaşımı çerçevesinde sosyal gruplar açıkça tanımlanmış ve çıkarları istikrarlı olan homojen gruplar olmadıkları için (Severs, Celis, & Erzeel, 2016, s. 348) bağlama, konumların ve ilişkilerin değişimine hassasiyet son derece önemlidir. Kesişimsellik, bu anlamda, kimliğe dair özcü yaklaşımların indirgemeci ve tarih-üstü tutumunu reddetmektedir (Egeland ve Gressgård, 2007; Pompper, 2014). Diğer taraftan toplumsal gerçekliği karmaşıklıkla anlayabilmek, sistematik bir şekilde analiz edebilmek, aktarabilmek ve kesişimselliğin dikkate aldığı değişen eşitsizlik ilişkilerini resmedebilmek için belirli analitik kategorilerin benimsenmesi gerekliliği doğmaktadır. Dolayısıyla kesişimsellik perspektifi özcü yaklaşımları benimsememektedir. Ancak bu noktada metodoloji ve analitik araçlar geliştirmek üzere tartışmalar sürmektedir (McCall, 2005). Son olarak, kesişimsellik perspektifinin yaklaşım ve analiz amaçları arasında, deneyimlere ve temsile odaklanmakla birlikte eşitsizlikleri ele almak, sosyal değişimi teşvik etmek, kısacası mevcut uygulamaların dönüştürülmesi bulunmaktadır. Bu sebeple “tam anlamıyla pratiğe odaklanmış” bir yaklaşım olarak sosyal gerçekliğin yeniden inşasında etkin rol oynama potansiyeli oluşturmaktadır.

KİMLİK KAVRAMI VE KİMLİK TESPİT SÜRECİ

Kimlik, günlük hayatımızda, politikada ve sosyal bilimlerde sıkça kullanılan kavramlardan birisidir. Bilimsel alan ve analiz söz konusu olduğunda kimlik kavramını gündelik dildeki kullanımından ve bu kullanımların gömülü olduğu deneyimler çokluğundan kopuk değil fakat farklı olarak belirli bir standarttan, muğlaklığı bertaraf eden veya neyden bahsedildiğine dair ortak bir anlayış sağlayan bir noktadan ele alma gerekliliği doğmaktadır. Belirtmek gerekir ki bu ifade ile kast edilen, hiyerarşik bir ön kabul ile bilim insanlarınca tanımlanmış bir kavram kalıbını toplumsal gerçekliğe uygulamak veya sosyal gerçeklikten bağımsız bir dil olarak sosyal bilim jargonu oluşturmak değildir. Böyle bir çaba, iki alan arasındaki bağları koparan, analiz alanını fakirleştiren ve yapaylaştıran bir çaba olurdu. Temel mesele, Bourdieu’cü anlamda gündelik kullanımdaki aşinalık ile araya mesafe koymaktır. “Bourdieu’ye göre, toplumsal dünyanın bilimsel bir şekilde kavranmasını engelleyen en temel etkenlerden biri aşinalık deneyimi olduğu için, bilinçli bir şekilde, dilin gündelik kullanımından uzaklaşan bir terminoloji seçer ve bu doğrultuda geliştirir (Swartz, 2015, s. 28).” Burada da benzer şekilde niyet edilen, kimliğin gündelik veya politik dilde kullanıldığı biçimlerine karşın, kavramı anlama ve yorumlama amacıyla kimliğe “belirli bir mesafeden” bakabilmektir. Söz konusu yaklaşım ile bu bölümde kimlik ve kimlik tespiti kavramlarının tanımları ele alınacak, daha sonra belirtilen kavramsal çerçeveye ilişkili olarak kesişimsellik perspektifinin sunduğu imkânlarla değinilecektir.

Kimliğin tanımı, kimliği oluşturan unsurlar ve bu unsurlara yönelik algı ve uygulamalar, yaşam boyunca tarihsel ve toplumsal bağlama, coğrafyaya, dönemin sosyal rollerine ve statülerine, aidiyet veya dışlama biçimlerine göre, kendilik algısı ile toplumsal dünyanın etkileşimi içinde anlamlandırılır, şekillenir, değişir, inşa edilir. Kimliğe dâhil olan benzerliği ve farklılığı, sabitliği ve değişimi içeren ikiliklerden birisi kimlik ve kimlikle(ndir)me/kimlik tespiti (*identification*) arasında yapılmaktadır. Bu ayrıma göre kimlik, kişinin kendini tutarlı ve istikrarlı bir varlık olarak algılamasını vurgularken, kimlik tespiti, kendimizi belirli sosyal gruplara benzer ve belirli sosyal gruplardan farklı olarak kategorize etmeye yarayan süreç olarak tanımlanmaktadır (Williams, 2000). İnsanların kim olduğu nadiren somut ve yerleşik olduğu için (Schwarz ve Williams, 2020, s. 7) değişimi ve sürekliliği birlikte içeren bu süreçte kimlik kavramını ele almadan önce kimlik tespitine ve/veya kimlikle(ndir)meye dair önemli birkaç noktayı vurgulamak gerekir.

“Kimlik sınıflandırmayla bağlantılıdır (Jenkins, 2016 [1996], s. 42).” Sınıflandırma, gündelik hayatın işleyişinde birey ya da toplulukların kim olduğunu tanımlamaya çalışırken yapılabileceği gibi analiz düzeyinde de önemli araçlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal hayatta “toplum kişileri kategorize etme araçlarını ve her bir kategorinin mensupları için sıradan ve doğal olduğu düşünülen nitelikler bütünü tesis eder. Diğer bir ifadeyle toplumsal çerçeveler, işaret ettikleri toplumsal bağlamlarda karşılaşılması muhtemel kişi kategorilerini sabitler (Goffman, 2014 [1963], s. 30).” Kategori oluşturma sürecine, kimliğin tanımlanmasını sağlayan kriterler, kişinin/grubun sahip olduğu nitelikler, göreceli olarak ortak anlam üzerinde bir uzlaşma sağlanmış semboller dâhildir. Altı çizilmesi gereken birinci önemli nokta, cinsiyet, renk, tahmini yaş dönemi, engellilik gibi görünür olan bedensel unsurlar üzerinden yapılan kategoriler sabit veya evrensel kriterler olarak yorumlanabilir, ancak bu aidiyetlerin tanımlanması toplum tarafından belirlenir. Yani kimliklendirme sürecinde yapılan atıflar objektif görünebilir. Oysa bu “atıflar genellikle değer yüklüdür (Schwarz ve Williams, 2020, s. 7)”. Ayrıca bu atıflar veya iddialar zaman zaman niyet edilmiş ve görünür bir şekilde ideolojik anlamlar taşımakla birlikte, gündelik yaşamın akışında kişi veya grupları kategorize etmede taşıdığı anlamın içeriği fark edilmeksizin son derece samimi bir şekilde ifade edildiği için natüralist bir boyuta da sahiptir (Malesevic, 2006, s. 3).

İkinci olarak, kimliği tanımlamak, kim olmadığını tanımlamayı da ifade ettiğinden, başkasını tanımlamayı içerir, dolayısıyla ilişkiseldir (Scott, 2015, s. 2). “Bir kimliği sınırlamanın tek yolu diğeriyle ilişkisini ortaya koymaktır. Kimlik anlamını ötekenden, ne olmadığından alır (Özdemir, 2014 [2012], s. 203).” Kimlik kavramının tanımının önemli bir parçası olarak vurgulanan ilişkiselliğin yanı sıra, kimlik çalışmalarında ilişkisellik bağlantılı diğer kullanım bir değerlendirme kriteri olarak kimlik biçimleri ayırımında görülür. Birey, kendisini kategorik kimlik biçimlerine (cinsiyet, etnisite, dil, cinsel yönelim gibi) göre tanımlayabileceği gibi ilişki bir ağdaki (akrabalık, arkadaşlık bağı, roller veya bir çalışma alanında diğerine göre konumu (örneğin, öğretmen-öğrenci) vb.) konumuna göre de tanımlayabilir (Brubaker ve Cooper, 2000, s. 15). Bu ayırmda temel mesele kategorik gruptaki kimliklerin ilişki olmadığıdır. Onun yerine, kişinin kendisinin veya bir başkasının kimliğini tanımlarken bir ağ içindeki konuma veya role vurgu yapabileceği gibi, mevcut tarihsel, toplumsal bağlamda bir sosyal kategoriye göre de ifade edebileceğini belirtmektir. Özellikle anlatı kimliği (*narrative identity*) ile ilgili değerlendirmelerde önemli bir analiz tercihi olarak karşımıza çıkmaktadır.² Bu ayırım, çoklu/kesişen kimlik yapısına ve hem bireysel hem de sosyal kimliklerin akışkanlığına yönelik farkındalığı beslemektedir.

Kimliği tanımlama süreciyle ilgili üçüncü önemli nokta, kimlik kavramının kendisinin nasıl tanımlandığıyla veya nasıl ele alındığıyla ilişkilidir. Bu aynı zamanda kimlikle ilişkili tanımlamaları ve kategorileri kimin, hangi yaklaşımla veya hangi teorik zeminde yaptığıyla da ilgilidir. Tanımlamalar yerleşik toplumsal ön kabullerin uygulayıcıları olarak bireyler tarafından yapılabileceği gibi gruplar, kolektifler, organizasyonlar ve devletler tarafından da yapılabilir. Kimin yaptığına yönelik farkındalık sağlamak, öncelikle kategorilerin “oluşturulduğuna” dikkat çekmesi, daha sonra bu pratiğin belirli bir gücü işaret ediyor olmasına veya bir amaç içermesine yönelik duyarlılık oluşturması bakımından önemlidir. Foucault’nun yaklaşımı bu anlamda açıklayıcıdır. Örneğin kavramlara tarihsel bağlamdan bakan, vurguyu kavramların evrensellik standardına göre tanımlanması çabalarından bağlama göre inşa edilmelerine doğru kaydırarak kavramlara devingenlik kazandırmayı amaçlayan Foucault, kimliğin inşasını söylem üzerinden ele almış, söylemin dışında bir yere konulamamıştır. Sağduyu dilinde tanımlama/kimlikleme, başka bir kişi, grup veya ideal ile ortak köken ya da özelliklerin tanınmasının oluşturduğu bir zeminden (veya özden) hareketle gerçekleştirilirken, söylemsel (*discursive*) yaklaşım,

² Kimliklendirme süreciyle ilgili diğer ayrımlar için bakınız: Brubaker ve Cooper, 2000.

tanımlamayı asla tamamlanmayan -her zaman işlemde olan- bir inşa olarak değerlendirir. “Bu nedenle burada kimlik kavramı özcü değil, stratejik ve konumsal bir kavramdır (Hall, 1996, s. s. 17)”.

Kimlik tespitiyle ilgili bir diğer önemli nokta kimliğin tanımlanmasının yönüdür. Kişinin/grubun kendi kimliğini tanımlaması ile başkaları tarafından tanımlanması farklı şeylerdir ve her zaman veya her konuda birbirleriyle örtüşmeyebilir, karşılıklı olmayabilir. Bu durumda kimlikleri tanımlama sürecinin uzlaşma gibi çatışmayı da içerdiğinin altını çizmek gerekir (Thoits, 2003). Kimlik, öz-tanımlama ile dış dünya tarafından tanımlanmaya veya kapsayıcılığına göre farklılık gösterebileceği gibi tarihsel, toplumsal ve durumsal bağlama göre de değişkenlik gösterebilir. Örneğin Bauman (2021 [2004], s. 51), tabakalaşmanın ayırt edici bir yönü olarak değerlendirdiği kimliği, tercih edebilenler ve kendilerine dayatılanlar ile birlikte değerlendirir. Kimliğin belirli bir bağlam içinde anlam kazanan bir niteliği, farklı bir bağlamda hem birey hem de dış dünya tarafından farklı şekillerde yeniden tanımlanabilir. Örneğin Maalouf (2021 [1998], s. 27), kişinin kendini en fazla saldırıya uğrayan aidiyetiyle tanımlamaya eğilimli olduğunu söylemektedir. Etkileşim yoğun bu dinamik süreci anlamak için bireysel ya da sosyal kimliği sabit bir yaklaşımla birini diğerine üstün kılmadan fakat çeşitli koşullar altında birine öncelik tanıma ihtimalini dikkate alan yaklaşımlar (Tajfel, 1978; Tajfel ve Turner, 1979; Ellemers, Spears ve Doosje, 2002) kimliği bağlam içinde ilgili boyuta/yöne göre değerlendirme imkânı sunar. Jenkins (2016, s.42) de kimliği bu etkileşimle yakından ilişkili bir kavram olarak tanımlamaktadır: “Birey ve kolektif kimlikler, içsel ve dışsal tanımlamanın diyalektik etkileşim süreçlerinin birleşik bir modelidir.” Yakın dönemde farklı kavramsallaştırmalar da önerilmiştir. Elster’in (2019) içsel (*internal*) tanımlama ve dışsal (*external*) tanımlama kavramsallaştırması³ buna örnektir.

Özetlemek gerekirse tanımlama sürecinde kimliklerin ilişkisel olarak kurulduğu, bu süreçte belirli bir amaca yönelik tanımlama pratiklerinin yanı sıra sahip olunan kriter ve anlam çerçevelerine göre de kimlik atıflarının yapılabileceği, kimliklerin değer taşıdığı, ön kabullerin sorgulanmaması veya fark edilmemesi durumunda tanımlamaların ve değerlerin doğal, normal, evrensel olarak algılanabileceği hatırlanmalıdır. Kimliklere atfedilen değerlere, anlamlara karşı duyarlı olmak, kimlikleri bağlam içinde anlamak ve kimlikleri tanımlayan, inşa eden duruma, söyleme ve/veya güce vurgu yapmak sosyal gerçekliğin dinamik ve değişkenliği içinde kimlikleri anlamlandırmayı sağlayacaktır. Kimliğin tanımlanması sürecinde temel noktalara değinirken dolaylı olarak bahsedilmiş olsa da birçok alanda önemli bir kavram haline gelmiş olan kimlik kavramının tanımına ve/veya bu tanımın seyrine de kısaca değinmek, kesişimsellik perspektifiyle ilişkili bir şekilde değerlendirmek için önemlidir.

Kimlik⁴ mefhumu, en basit haliyle, bir bireyin ‘kim’ olduğunu ifade eden, ayırt edici niteliklerine veya bir kolektifin üyelerini birbirleriyle benzer kılan, diğerlerinden ayıran özelliklerine işaret eder (Deschamps ve Devos, 1998). Bireysel düzeyde kişi, doğduğu andan itibaren kendine has yaşam seyrini oluşturan sosyalleşme sürecinde birçok gruba hissettiği aidiyet veya başka birçok gruptan farklı olduğuna dair düşünceler ile kimliğini öz-tanımlama ile dış etkiler arasındaki etkileşim çerçevesinde oluşturur. Çeşitli toplumsal ön kabullere veya kriterlere göre kategorize etme potansiyelinin taşındığı sosyal anlamlandırma sürecinde oluşan algılar veya aidiyetlerle beraber gelen tanımlamalar, bireyin kimliğinin parçalarını oluşturur. Bu süreç içinde, bağlama göre, kimliği oluşturan bazı parçalar için dinamik bir şekilde değişmeye devam ederken, bazı parçalar daha katı kalabilmektedir. Diğer taraftan tarihsel, toplumsal, politik, ekonomik ve bağlamı oluşturan diğer unsurlar farklı şekillerde kesiştikçe, kimliğin farklı öğeleri daha belirgin veya göze çarpar hale gelmektedir. Tüm bu kesişimler kimliğin anlamlandırılması ve yeniden inşası üzerinde etkilidir.

³ Benzer bir vurguyu yapan daha erken tarihli bir tartışma için bakınız: Cohen, 1985.

⁴ Literatürde kimlik kavramının kısa tanımlarının bir araya getirildiği bir çalışma için bakınız: Fearon, 1999.

İnsanların kim olduğunu belirten, dolayısıyla kimliğini oluşturan birçok unsur vardır. Kimliği oluşturan unsurları değerlendirirken öne çıkan iki yaklaşımdan birisi benlik üzerinden yapılan kimlik tanımlarıyla, diğeri kimlik unsurlarının ve diğeri faktörlerin kesişimiyle yapılan tanımlarla ilişkilendirilir. Bu tanımlamalardan ilki genellikle Mead geleneğindeki sembolik etkileşimciliğin izlerini taşır. Önemli bir eleştiri, Mead⁵ geleneğindeki sembolik etkileşimcilerin benlik kavramını genellikle tekil, küresel, farklılaşmamış bir bütün olarak almaları ve bu eğilimin bir taraftan faillğe aşırı vurgu yapılması, diğeri taraftan sosyal yapıların göz ardı edilmesine yol açacak şekilde mikro ve yüz yüze etkileşimlere odaklanması hakkındadır (Brekhus, 2020, s. 102). Diğeri grupta geliştirilen kavramsallaştırmalarda kimliğin çok boyutluluğuna yapılan vurgunun arttığı görülmektedir. Örneğin sosyo-psikolojik imgelem yaklaşımı altında, Lindesmith, Strauss ve Denzin (1999) kimliğin çok-katmanlı olduğunu ve benliğin farklı şekillerini içerdiğini savunur. Buna göre beş formdan bahsederler:

- Fenomenolojik benlik (bireyin mevcut durumuyla ilgili içsel bir bilinç akışı),
- Etkileşimsel benlik (başkalarına sunulduğu ve gösterildiği haliyle benlik),
- Dilsel benlik (dil veya biyografik hikâyeler yoluyla benliğin kendisine veya başkalarına doğru temsili),
- Maddesel (*material*) benlik (potansiyel olarak metalaştırılabilir beden ve kendiliğin dışarıdan görülebilen kısımları) ve
- İdeolojik benlik (belirli bir toplumda özneyi belirleyen geniş kültürel ve tarihsel tanımlar) olarak kavramsallaştırmaktadır (Lindesmith, Strauss ve Denzin, 1999, s. 14, 15).

Benliğin bu formları etkileşimsel bir süreçle bağlantılıdır ve kişinin biyografisinin parçalarını oluşturur. Belirtmek gerekir ki sosyal çatışmalar, kimlik politikaları hareketleri, yoğun milliyetçilik ile birlikte, diğeri taraftan sosyolojinin çeşitliliği daha da içermesiyle kimliklerin evrensel veya tikel olmadığına ve marjinalleştirilen kimliklerin mevcut kategorilerin kapsamına uymadığına dair görüşler öne çıkmış, çok-boyutlu ve kesişimsel yaklaşımlar ağırlık kazanmıştır (Brekhus, 2020, s. 103).

Farklı kimlik kavramsallaştırmaları da mevcuttur. Örneğin Scott'un (2015, s. 2) yaptığı kimlik tanımı, kavramın içerdiği farklı boyutlara işaret etmektedir: "Kimlik, kendilik, oynadığımız roller ve bizi eşsiz yapan nitelikler hakkında bir dizi entegre fikir olarak tanımlanabilir." Bir diğeri tanım da benzer bir kapsama sahiptir: Genel olarak kimliği belirli rollerde (ebeveyn, meslek, medeni durum gibi *rol kimlikleri*), belirli grupların (bir spor kulübü üyeliği veya cinsiyet, etnisite, inanç gibi *sosyal kimlikler*) üyeleri olarak veya kişileri diğerilerinden ayıran, benzersiz kılan (sanatsal kişiliği gibi *bireysel kimlik*) özellikleri ile tanımlamak mümkündür (Burke ve Stets, 2009, s. 112). Bu tanımlar kimliği oluşturan unsurları çeşitli kategorilerle değerlendirmeye imkân tanır. Bütüncül bir açıdan bakıldığında kimliğin farklı unsurları arasında etkileşim olduğunu vurgulamak gerekir. Burada görünüşte parçalar arasında tutarlı veya istikrarlı bir uyum olduğu farz edilse de (Allport, 1961) yine de bunlar arasında zorunlu bir bağlantı yoktur (Fearon, 1999, s. 2). Bu ayrımı ve aralarındaki bağlantının çeşitliliğini ifade etmek, ileride ayrıntılarıyla tartışacağımız üzere, kesişimsellik perspektifinin vurgulamaya çalıştığı, sosyal kategorileri homojenleştirme ve farklılaşan alt grupları marjinalleştirme eğilimlerine dikkat çekecek şekilde, kimliklerin farklı kesişimlere sahip olduklarını, dolayısıyla farklı deneyimlere yol açacaklarını işaret etmesi bakımından dikkate değerdir. İlerleyen bölümde tartışılacağı üzere "kesişimsellik, faktörlerin karşılaşmasıyla ortaya çıkan etkileşime atfen kullanılmaktadır ve hiçbir sosyal birlikteliğin homojen olmadığı iddiasından hareket eder. (Arun, 2016, s. 32)"

⁵ Mead'in çalışmalarında "kimlik" terimi kullanılmamaktadır. Ancak Mead'in kitabının başlığı bir kimlik sınıflandırması için çeşitli düzeyleri vurgulamaktadır. (Cote ve Levine, 2002, s. 33)

Kimlik tartışmalarının seyrine bakıldığında evrensel, tekil, sabit tanımlardan değişken, bağlamsal ve inşa edildiğini vurgulayan tanımlara doğru bir yoğunlaşma olduğu görülmektedir. Sosyal hareketler, marjinal kimliklerin mevcut kategorilere dahil edilememesi ve kimliğin tikel, sabit olmadığına dair vurguların öne çıkması bu geçişin sebeplerindedir. Burada modern görüşlerden post-modern görüşlere doğru yaşanan paradigmatik değişikliğin de hayli önemli bir etkiye sahip olduğunun altı çizilmelidir. Bu değişime göre kimlik ‘sahip olduğumuz bir şey’ yerine ‘yaptığımız bir şey’ olarak değerlendirilir. Altta yatan sabit, kalıcı, özcü sebepler yerine sadece yüzeyde görünen temsiller, açıklamalar ve imajlar vurgulanır. Nietzsche’nin ‘öznenin ölümü’ ifadesine dayanan görüşleriyle ‘kimlikler’ yerine ‘öznellikler’ veya ‘özne konumları’ kavramlarını tercih eden Foucault’nun ([1969] 2014) çalışmalarında, kimliklerin ve onlara ilişkin fikirlerin söylemsel olarak üretildiğini belirtmesi, bu yaklaşımın temel vurgusu niteliğindedir (Scott, 2015, s. 9). Özellikle post-modern ve post-yapısalcı kuramcılar tarafından güç ve söylem bağlamında ele alınan “sosyal kimlik, çok sayıda eklemlenmiş pratiğin buluşma noktası olur”, yani “özneler söylemin üreticileri değildir, herhangi bir birey tarafından işgal edilebilecek söylemdeki ‘konumlar’dır” (Brubaker ve Cooper, 2000, s. 17). Bu konumlar iktidar ve benlik teknolojileri ve söylem ile öznenin nasıl bir özne olacağından, bunu nasıl içselleştireceğine kadar yönetimsellik kavramıyla açıklanan bir örgütlenme içinde inşa edilir (Foucault, [1976] 1978; 1983).

Kimliğin performans veya uygulama açısından değerlendirilmesi veya kimlik performanslarını dikkate almak çeşitli unsurların keşiştiği bağlamın içinden yapıyı da dikkate alarak öznenin deneyimini ele almaya ve mevcut kategorileri geliştirmeye veya dönüştürmeye imkân tanıyan araçları sunar. Örneğin Goffman’ın [1959] rol, karakter, aktör, performans ve kimlik (toplumsal kimlik, bireysel kimlik ve ego kimliği) kavramları ile oluşturduğu dramaturjik teorinin kavramsal çerçevesi bu anlamda önemlidir. Daha önce bahsedilen kimlik anlatıları kimlik performansı konusunda önem kazanmaktadır. Kimlik anlatıları sözlü olabileceği gibi pratiklerin spesifik biçimleri olarak da inşa edilebilir (Fortier, 2000). Bu anlatılarda yansıtılan kimliğin baskın veya yüzeysel olması, görünür veya kapalı olması gibi nitelikleri mevcut durumdaki özel faktörlere göre değişebilir (Yuval-Davis ve Kaptani, 2009, s. 58, 59). Kimliklere bağlamı ve sözlü/davranışsal pratikleri gözetken performatif bir yaklaşımla bakmak, statik kimlik kavramının ve içsel benliğin tutarlılığını/birliğini varsayan teorilerin kaçıracağı analitik olasılıkları açar (Riessman, 2003, s. 8). Ancak hem performansa hem de öznelliklere yoğunlaşan kimlik çalışmalarında, Calhoun’un (1995) da belirttiği gibi, farklılık ve tikelliğe yapılan vurgu sebebiyle tarafların mutabık olduğu bir katılımın oluşması için gereken ortak zeminin altının oyulması riski vardır.

Kimlik kategorileri hakkında yapılan tartışmalara bakıldığında, bu kategorilerin kendi içinde görece tutarlı olduğu varsayılır (Brekhus, 2020, s. 99). Belirlenen kategorilerde varsayılan tutarlılık, kimliğe dâhil edilen birçok niteliğin aynı anda taşınıyor olduğu düşünüldüğünde, alt grupların farklılaşan deneyimlerine yönelik farkındalığı azaltma, bu deneyimleri marjinalleştirme ve görünmez kılma potansiyeli taşır. Bir diğer risk deneyimlerin ve öznelliklerin çok boyutluluğuna, biricikliğine, değişkenliğine vurgu yapan görüşten ileri gelir. Bu yaklaşımda toplumsal olarak inşa edilen kategorileri anlayacak araçları geliştirememeye riski mevcuttur.

Örnek olarak, kimliği sosyal, politik ve analitik anlamlarda farklı şekilde değerlendiren iki temel yaklaşıma bakılabilir. Yaklaşımlardan ilki, kabaca bir açıklamayla, kimliği çeşitli özlere bağlayan özcülük (*essentialism*); ikincisi, kimliğin toplumsal olarak inşa edildiğini vurgulayan inşacılık (*constructivism*) yaklaşımlarıdır. Sosyal analiz görece belirsiz olmayan, tanımlanmış kategoriler gerektirdiği için her iki yaklaşımda da kimlik ve kimlikle ilişkilendirilen kategorileri tanımlama gerekliliği doğar. Ancak “kimlik” özcü çağrışımların ve inşacı nitelemelerin “yumuşak” ve “sert” anlamları arasında fazlasıyla bölünmüş ve belirsizleşmiş olduğu için (Brubaker ve Cooper, 2000, s. 2) bu gerekliliğe cevap verirken zorlanılan kavramlardan birisi olagelmıştır. Kimliği tanımlarken ve kimlik

katgorilerini belirlerken özcülük yaklaşımının taşıdığı riskler homojenleştirme, doğallaştırma, marjinalleştirme gibi eğilimlerle yakından ilişkilidir. İnşacılık ise farklı bir noktaya işaret eder; deneyimlerin herkese göre değişmesi sebebiyle sonsuz sayıda alt kategorilere inilebileceği ve kimlik vurgusunun yoğunlaştığı ya da dışsal bir baskı unsuru olduğu yerlerde sosyal veya politik gücü anlamada gerekli araçların eksikliği. İlki homojenleştirme ve kimliği sabit, değişmez olarak değerlendirme, ikincisi heterojenliğe aşırı vurgu ve mikro düzeydeki biçimleri ve etkisini merkeze almanın uç noktalarında gezinme riski taşır. Kimliği sosyal gerçeklik ve bağlamla birlikte kavrama çabasında, özcülüğün taşıdığı eğilimlere/risklere, ayrıca inşacılığın tekil deneyimlere/mikro düzeye indirgeme riski taşıyan eğilimlerine karşı kesişimsellik perspektifinin sunduğu imkânlar tartışılacaktır.

KESİŞİMSELLİK PERSPEKTİFİ

Kimlik çalışmalarına bakıldığında literatürde hâkim görüşün, inşa edilen, bağlama göre değişen, parçalı, çoklu olduğunu belirten inşacı yaklaşımlar olduğu görülür, ancak inşacı duruş kimliğin “katı” dinamiğini ve kimliğe dair (politik, sosyal veya analiz alanındaki) özcü iddiaları analiz etmede yeterli donanımına sahip değildir (Brubaker ve Cooper, 2000, s. 1). Ele alınması gereken ilk mesele, özcü veya inşacı yaklaşımlarından sadece birinin sunduğu çerçeveyi kullanmanın toplumsal gerçeklikte kimliğin yerini anlamada yeterli olup olmadığıdır. Belirtildiği gibi burada iki temel risk karşımıza çıkar. Bunlardan birincisi kimliği bir öze sabitleyen veya bir kategoriye indirgeyen, homojenleştirme riski, ikincisi ise parçalı, çoklu biçimlere odaklanmak suretiyle yapısal veya bütünüleyen unsurları gözden kaçıran, tekil örneklerle indirgeyen dağılma riski. Riskleri aşmak veya en aza indirmek için, bireysel düzeyde birden çok kimlik unsurunun aynı anda taşınıyor olmasına, tek sosyal özelliğe göre oluşturulmuş kategorilerin veya kolektiflerin içinde farklı alt-kimlikte grupların bulunmasına ve bağlama veya gömülü olduğu ilişkilere göre kimliğin algı ve uygulamalardaki değişkenliğine duyarlı olan ilişkisel bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Çalışmanın bu kısmında, sosyal eşitsizliğin taraflarından sadece birine odaklanmadan farklı kimlikleri ilişkisel bir yaklaşımla ele alan, ırk, sınıf ya da cinsiyet gibi belirli bir sosyal kimliğe/kategoriye indirgemeden, kimliklerin bir arada/aynı anda bulunmasının yarattığı karmaşıklığın içinden ifade etme imkânı sunan bir yaklaşım ihtiyacına karşılık kesişimsellik perspektifi tartışılacaktır.

Daha önceki bölümlerde kimliklerin çoklu ve akışkan yapısından ve kimlikleri sosyal gerçekliğin içinden anlamayı ve açıklamayı hedefleyen kavramsallaştırmalardan bahsedilmişti. Burada ise amaç, kesişimsellik perspektifini bahsedilen riskleri aşmak ve kimlik tartışmalarına katkı sağlamak için tartışmaya açmaktır. Aynı anda sahip olunan⁶ ve sosyal hayatta kesişimsel bir etkiye sahip kimliğin parçalarını indirgemeci veya homojenleştiren bir şekilde ele almak sosyal gerçekliği, güç ilişkilerini ve kimliğin etkisini anlamada ve açıklamada eksik bırakmaktadır. Kesişimsellik perspektifi kimliğin çoklu yapısını ve etkisini toplumsal gerçeklik ve karmaşıklığa uygun bir şekilde resmetmeye imkân tanıyan bir perspektif olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirli bir bağlamda politik, ideolojik, metodolojik veya benzer sebeplerle kimliği oluşturan parçalardan sadece birisine yoğunlaşmak ile parçaların kesişiminin yarattığı ilişki ve etkilere odaklanmak arasında fark olduğu ve bu iki farklı yaklaşımın sosyal gerçekliği anlarken farklı çıktılara sahip olduğu tartışılacaktır. Kesişimsellik perspektifini özgün kılan önemli sebeplerden birisi, ayrımcılığa yönelik baskın yaklaşımların tek bir kategori boyunca izlenen dışlama veya marjinalleştirme biçimleriyle ilgilendiğini göstermesidir (Crenshaw, 1989).

“Her sosyal kategori, kendi söylemsel ontolojik temeli olmasına rağmen, kesişimsel olarak somut terimlerle birbirleri tarafından oluşturulur ve inşa edilirler. (Yuval-Davis ve Kaptani, 2009, s. 57)”. Diğer bir ifadeyle, kimliği ele alırken ifade edildiği gibi, sosyal kategoriler ilişkiselliğe sahiptir ve

⁶ “Sahip olma” ifadesinin taşınan bir öz olduğu varsayımından hareketle kullanılmadığını belirtmek gerekir. Brubaker ve Cooper’ın (2000, s.27, 28) kullandığı bağlamda inşacı perspektifler de dahil, nesnelleştirme çabasının getirisi olarak “sahip olunan”, “dönüştürülen”, “inşa edilen” bir “şey” olarak almak kast edilmektedir.

kesişimsellik ırk, sınıf, cinsiyet, cinsel kimlik veya engellilik gibi kategorilerin birbiriyle bağlantılı veya örtüşen doğasını vurgular. Çeşitli kategorileri birbirine ekleyerek veya farklı kombinasyonlar oluşturarak değerlendiren benzer yaklaşımlar olsa da kesişimsellik perspektifinin özgünlüğü, bu kesişim bağlantılarının başlangıçta çizilen bir çerçeve ile değerlendirilmesinin sosyal sistem içinde ayrımcı pratikleri görünür kılmak veya dezavantajlı grupların sesini duyurmak için son derece önemli olduğunu belirtmesidir. Kısacası “kesişimsellik sadece çoklu kimliklerle değil, ilişkisellik, analiz, sosyal bağlam, güç ilişkileri, karmaşıklık, sosyal adalet ve eşitsizliklerle de ilgilidir (Hopkins, 2019, s. 937).” Bu sebeple kesişimsellik perspektifi ilk kez ifade edildiği günden bugüne, 30 yılı aşkın bir süreçte, kimlik çalışmalarında hızla önem kazanan bir perspektif olmuştur.

Kısaca değinmek gerekirse, teori, metodoloji, mercek, yaklaşım veya çerçeve olarak da ifade edilen kesişimsellik perspektifi⁷, Kimberle W. Crenshaw (1989, 1991) tarafından geliştirilmiştir. Hukuk alanında sürdürülen eleştirel ırk çalışmaları ve feminist çalışmaların oluşturduğu birikimle ilişkilendirilen kesişimsellik perspektifinden önce farklı kimlik biçimlerinin eşitsizliğin dezavantajlı tarafında olduğuna dair tartışmalar başlamıştı. Bu anlamda hem teorik hem de politik olarak kesişimsellikten önce var olan bir ilgi olduğu görülmektedir. Örneğin kesişimsellik perspektifinden önce, Patricia Hill Collins’in (1993) çalışmalarında cinsiyet, ırk ve sınıfın ilişkili bir şekilde ele alındığı ve bu yaklaşımın feminist çalışmalarda önem kazandığı görülmektedir. Birinci dalga feminizmin siyah kadınların uğradığı eşitsizlikleri görmediğine dair eleştiriler ve ikinci dalga feminizm, adlandırılmamış da olsa kesişen kimlikler vurgusunu taşımaktadır. Politik alanda, örneğin, Combahee River Collective’in (CRC) kimlik anlayışında ve onların 1977 tarihli bildirisinde de benzer içerik ve vurgu görülmektedir⁸ (Anthias, 2012, s.3; Ardıç, 2022). Crenshaw (1989; 1991), farklı bağlamlarda ortaya çıkan eşitsizlik deneyimleri üzerinden kesişimsellik perspektifinin önemini vurgulayarak, kimliği oluşturan çoklu sosyal özelliklerin kesişimlerinin bazı grupları marjinalleştirdiğine ve bu grupların yaşadıkları özgün eşitsizliklerin göz ardı edildiğine işaret etmiştir.

Perspektifle ilgili daha sonra yürütülen tartışmalarla literatürün zenginleştiği görülmektedir. Gerek farklı disiplinlerde veya alanlarda kullanmak için, gerek metodolojisini ve kavramsal çerçevesini geliştirmek amacıyla, gerekse eleştiriler yoluyla perspektife yönelik yaklaşımlar çeşitlenmiştir. Perspektif, bir analitik araç, praxis veya eleştirel sorgulama tarzı olarak farklı şekillerde ele alınmıştır (Hill Collins ve Bilge, 2016). Çalışmalarda farklı şekillerde kullanılmasına rağmen⁹ Crenshaw’ın (1991) orijinal vurgusu olarak kesişen ve/veya üst üste gelen sosyal kategorilerin ve kimliklerin birlikte ele alınması, tek tek ayrı olarak ele alınmasından daha farklı sonuçlar doğuracağı, çünkü kesişimin, parçalara indirgenemez bir etki oluşturduğu fikri temelde aynı kalmaktadır (Calasanti, 2019).

Cinsiyet, etnisite, meslek, yaş, yurttaşlık ve toplumsal tahayyülde kimlikle ilgili bir anlamlandırma çerçevesine dâhil olan diğer birçok kriter, özellik, rol veya performansın benliğinin ve sosyal kimliğinin tanımlanmasında ve inşasında etkili olduğuna ve sosyal özelliklerin, rollerin veya performansların çeşitli değerlerle ilişkilendirildiğine değinilmişti. Bu değerler, bilinçli bir şekilde ya da farkında olunmadan çeşitli hiyerarşik konumlara dâhil edilecek bireyleri belirleyen toplumsal ön kabullerden veya meşruiyet kazanmış bir zemininden ileri gelir. Bunun sonucunda tarihsel ve toplumsal bağlamlar içinden inşa edilmesine rağmen, evrensel, tarih/toplum üstü, ezeli ve ebedi kabul edilen, içine doğduğumuz sosyal dünyanın doğal bir parçası varsayılan, kategorilerin inşa sürecinin ve/veya kategoriler arası ilişkilerin sorgulanmadığı, normal veya doğal kabul edildiği

⁷ Kesişimsellik perspektifinin sadece kimlik çalışmaları ile sınırlı bir perspektif olmadığını vurgulamak gerekir. Kimlik dışında hangi alanlarda çalışıldığını değerlendiren bir makale için bakınız: Hill Collins, 2015.

⁸ Yaptığı bildirimlerde CRC, “kimliği, açıkça, baskıya karşı direnişin hayati bir unsuru olarak görür ve kimliğin bir öz olarak değil politik bir konum olarak anlaşılması gerektiğini savunur (Hill Collins ve Bilge, 2016, s. 116, 117)”. Bu yaklaşımın kesişimsellik perspektifiyle benzerliği de dikkat çekicidir.

⁹ Bu kullanımlardan bazılarını temel başlıklar altında değerlendiren bir çalışma için bakınız: McCall, 2005

durumlar söz konusu olur. Kesişimsellik perspektifi, mevcut kimlik konumlarını doğallaştıran/doğal kabul eden, tek sosyal özelliğe göre kategorileştiren ve bu kategorilerin oluşumunu bir öze bağlayan toplumsal gerçekliği sorgulamaya açar. Hiyerarşik ve güç ilişkilerine göre inşa edilen konumlara karşı hassasiyet oluşturur. Kimliğin parçalarını birbirinden yalıtarak yapılan değerlendirmeler yerine farklı boyutların keşiştiği bağlamda inşa edilen ilişkileri yapısal, kurumsal ve toplumsal zemin ve güç ilişkileriyle birlikte ele alır. Örneğin, bazı sosyal kategorilerin kültürle, bazılarının ise ekonomik özelliklerle karakterize edilmesini reddeder, ayrıca eşitsizliğin üretiminde kültürün ekonomik faktörlerden daha az etkiye sahip olduğu fikrini gözden geçirmeyi talep eder (Anthias, 2012, s. 8).

Analiz amacına uygun olarak seçilen kategoriye göre kimliği oluşturan parçalardan birisi öne çıkarıldığında, diğer parçaların birlikte oluşturduğu etki göz ardı edilir. Tam tersine, kesişimsellik, kimliğin çoklu yapısını kabul ederek analiz esnasında kimliği parçalarına indirgmeden birlikte oluşturdukları etkiyi vurgular. Böylece ilişkisel ve akışkan bir yaklaşımla, avantajların ve dezavantajların ortaya konması mümkün olur. Seçilen kategorilerden biri üzerinden deneyimlere odaklanmak eksik bir yaklaşım olduğu gibi, örneğin tehlike (*jeopardy*) kavramsallaştırmasının taşıdığı, öznelere “kurbanlaştırma” riskini beraberinde getirir (Arun, 2021). Tehlike veya dezavantajlar üzerinden belirli bir kategoriye odaklanıldığında, diğer özelliklerin keşişmelerinin etkisi ve farklı bağlamlarda sağladığı avantajlar kaçırılır. Bu durumda özne, deneyimlerinin tek bir özelliğe indirgenerek sorunsallaştırılması sebebiyle kurbanlaştırılır. Kesişimsellik ise keşişen kimliklerin sosyal alanda sahip olduğu akışkanlığa, dolayısıyla konumlarının değişebilirliğine duyarlıdır. “Bu kritik bir yaklaşımdır. Zira özne kurban olarak kabul edildiğinde, araştırma sürekli olarak sorunlara, zayıf yönler odaklanabilir ve özne dehumanize edilebilir. Oysa özneler eyleyen birer aktördürler (Arun, 2016, s. 32).” Kesişimsellik perspektifi bir taraftan kimliklerin inşası ve sosyal kategorilerin oluşumunu ilişkisel bir yaklaşımla çeşitli güç ilişkileri içinde değerlendirilmesini göz ardı eden doğallaştırmaya yönelik farkındalık ve eleştiri zeminini hazırlar. Diğer taraftan, sosyal eşitsizlikleri değerlendirirken kimliği oluşturan parçalara tek tek indirgenmiş bir yaklaşım yerine, aynı anda taşıdığımız birçok kimliğin keşişimini başka bir keşişim formu veya bağlamıyla kıyaslamadan karmaşıklığı ve dinamikliği içinde ele alır. Esas mesele, farklı değerlerin, demografik ve/veya kategorik özelliklerin oluşturduğu deneyimlerin birbiriyle karşılaştırılması sonucunda bir resim çizmek değildir. Bunun yerine, bir eşitsizlik durumunda avantajlı, öncelikli veya güce sahip olanları belirleyen kimlikler, grup özellikleri veya tanımlamalar ile dezavantajlı olanları belirleyen etkenleri, bu sonucu ortaya koyan sosyal yapı bağlamında ilişkisel olarak ele almaktır. Burada dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi kesişimsellik perspektifinin kimlik olgusunun ötesinde bir değerlendirme yaptığı veya diğer bir deyişle kimliğe indirgenmiş bir perspektif/teori olmadığı, ikincisi ise mevcut kimlik kategorilerine farklı açılardan bakmayı mümkün kılarak, doğallaştırılmış, fark edilmeyen eşitsizlikleri ortaya çıkarma potansiyelidir. “Örneğin cinsiyeti demografik veya kişisel bir nitelik olarak görmek, onu bir güç ilişkisi olarak görmekten niteliksel olarak farklıdır (Calasanti, 2019, s. 15).” Farklı keşişimlerin farklı güç ilişkileri ve deneyimler inşa ettiğini belirtmenin önemi, bir grubun diğeriyle ilişkisinde farklı eşitsizlikleri görünür hale getirebilme, onlara duyarlı olma çabasından ileri gelmektedir (Calasanti, 2019, s. 16). Kesişimsellik perspektifini deneyimlerin özgünlüğüne vurgu yapan diğer yaklaşımlardan ayıran temel noktalardan birisi, apaçık/görünür olmayan eşitsizlikleri, deneyimin özgünlüğünden yola çıkarak ilişkisel bir tarzda kurduğu sosyal konumlar aracılığıyla görünür hale getirme çabasıdır. Ancak tekrar belirtmek gerekir ki kesişimsellik sadece kimlikle ilişkili bir yaklaşım olmadığı gibi sadece deneyimlere odaklanan bir perspektif de değildir. Keşişen farklı kimlikleri eklemeye dayalı değil fakat kurucu olarak ele alan (örneğin “yoksul + yaşlı + kadın” yerine ayırt edici bir kategori/kimlik kabulüyle “yoksul yaşlı kadın” olarak çerçeveyi baştan çizen) yaklaşımlar (Yuval-Davis, 2006) politik, yapısal, analitik gibi farklı boyutları da yoğun bir biçimde vurgular.

Bu çalışmanın temelini oluşturan mesele olarak, kesişimselliğin kimlik çalışmalarında özcülüğün ve inşacılığın çeşitli formlarının taşıdığı homojenleştirme veya sonsuz sayıda küçük deneyimlere odaklanma riskleri aşmak için sunduğu imkânlar, perspektifi oluşturan temel kavramlar üzerinden tartışılabilir. Hill Collins ve Bilge'nin (2016; ayrıca bkz. Hill Collins vd. 2021) vurguladığı altı kavram/kavramsallaştırma kesişimsel bir çerçevenin çekirdeğini oluşturur; sosyal bağlam, karmaşıklık, ilişkisellik, güç, sosyal eşitsizlik ve sosyal adalet. Dikkat çekmek gerekirse, kesişimsel bir çerçeveyi açıklamak için kullanılan kavram şeması göreceli olarak değişse de genelde belirtilen kavram kümesinden önemli bir kısmını içerdiği düşünüldüğünde, kimliklendirme pratiğini ve kimliği açıklamaya çalıştığımız kısım boyunca değinilen kavram şemasıyla önemli paydaya sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca Hill Collins ve Bilge'nin oluşturduğu kavramsal çerçeveye ek olarak, Anthias'ın (2014) vurguladığı sosyal konum (*position/location*), sosyal konumlandırma ve translokasyonel (akışkan) konumsallık (*translocational positionality*) kavramlarını da bu çerçeveye dâhil etmek, güç ilişkileri ve hiyerarşik yapılanmaları daha iyi anlamayı sağlayacaktır. Kesişimsellik perspektifi ile kesişimlere odaklanıldığında ne olursa olsun toplumsal hiyerarşi veya ilişki konumlarına bakılacağı için konumu değerlendirmek önemli hale gelmektedir. Kısaca bu kavramların perspektif içinde nasıl değerlendirildiğine bakmak gerekirse:

İlişkisellik, kesişimsel bir perspektifte çeşitli sosyal özelliklerin üst üste gelişlerinin oluşturduğu etkiyle ilgili olabileceği gibi, çoklu kimlik yapılarıyla sosyal bağlamın, yapıların, kurumların veya diğer grupların arasındaki bağlantıyla da ilgili olabilir. Kesişimsellik perspektifi, Avrupa merkezli ikilikleri karşıtlık veya hem o/hem o gibi ele alan ve sadece iki unsur arasında kurulan ilişki üzerinden yapılan değerlendirme biçimiyle daha az alakalı bir ilişkisellik yaklaşımına imkan tanır. Bunun yerine, görünüşte birbirlerinden çok farklı olduğu düşünülen fenomenler arası ilişkileri de kapsayan bir yaklaşım benimser, aynı zamanda böyle bir ilişkiselliğin benimsenmesinin politik sonuçlarıyla da ilişki kurar (Hill Collins ve Bilge, 2016, s. 195).

Sosyal bağlam, dönem, toplum, yapı, kurumlar, hukuk, kültür, politika gibi birçok faktörün kesiştiği ve sosyal konumların, kimliklerin ve ilişkilerin belirlenmesinde bu faktörlerin etkili olduğu bileşimi vurgular. "Kesişimsellik, eleştirel sorgulama ve praxis biçimi olarak anlamını, spesifik sosyal bağlamdan kazanır (Hill Collins ve Bilge, 2016, s. 199)". Perspektifin bağlamla ilgili önemli vurgusu, hem mevcut bağlamı değerlendirmesi, hem de mevcut bağlamdan etkilenmesidir. Bu da ilişkiselliğin kapsamının yanı sıra özdüşünümselliğin (*self-reflexivity*) önemini gösterir.

Güç, perspektif için temel önemde olan kavramlardan olup, kesişim noktalarında hangi grupların, neden avantajlı veya dezavantajlı olarak konumlandığı, bu konumların oluşmasının ve sürekliliğinin nasıl sağlandığı, pratiği nasıl etkilediği gibi sorularla ilişkilidir. Sosyal eşitsizlik, Hill Collins'in (2015) ve Hill Collins ve Bilge'nin (2016) vurguladığı üzere, kesişimsellik perspektifini kullanan çalışmalarda gittikçe arka planda kalan, ancak kimliği sosyal eşitsizlik içinde anlamamız için önemli olan bir kavramdır. Parçalanmış kimliklerin çarpıtıldığını, bastırıldığını veya reddedildiğini vurgulayan ve kimlikleri koalisyon terimiyle değerlendiren Carastathis (2013) çalışmasında, sosyal eşitsizliklere karşı kesişimselliğin kimlik kategorilerini "koalisyonlar" olarak düşünmemize imkan tanıdığını tartışır¹⁰. Ayrıca, kimlik kategorilerinin iç farklılıklarının korunduğu, bir diğer deyişle farklılıkların tek kimlik unsuru altında homojenleştirilmediği ancak ortak bir noktada buluşabildiklerini tartışarak, kesişimselliğin kimlik kategorilerinin homojenleştirilmesine veya heterojenliğin uç noktalarında sonsuz deneyimlerle ele alınması riskine yönelik hassasiyetini somutlaştırır.¹¹ Sosyal adalet de Hill Collins ve Bilge'nin (2016) altını çizdiği kavramlardandır. Onlar için (2016, s. 202)

¹⁰ Yakın bir tartışma olarak kategorilerin diyalojik formülasyonuna dair bakınız: Anthias, 2012.

¹¹ Kesişimsellik perspektifi ile heterojenliğe, çoklu kimliklere, tekil deneyimlere karşı koalisyonun değerlendirildiği farklı bir çalışma için bakınız: Gressgård, 2008.

kesişimsellik sadece karmaşık eşitsizlikleri analiz etmek, nasıl oluştuklarını veya sürdürdüklerini kapsamlı bir şekilde ele almak değil, aynı zamanda sosyal adaletle ilgili sorularla meşgul olmaktır.

Hill Collins ve Bilge'nin (2016, s. 202, 203) vurguladığı kavramlardan son olarak, karmaşıklık (*complexity*), tüm unsurların kesiştiği bir bağlamda faktörleri ilişki olarak değerlendirmeye, mevcut durumu karmaşıklığı içinden ele almaya izin verdiği gibi, toplumsal gerçekliği karmaşık içinde ifade etmeye çalışırken birçok boyutu, farklı açılardan değerlendiren kavramsal bir çerçeveye sahip olması sebebiyle, kesişimselliğin karmaşıklığına da vurgu yapar (2016, s. 202, 203).

Anthias (2012, s.2) kesişimselliği bütünleyen bir teori yerine sosyal hayatın sınırlarını ve hiyerarşileri anlamak için sezgisel (varsayımlar yerine duyarlılığı önceleyen; örneğin sınıfları ve sınıflar arası ilişkileri varsayan değil, bunlara karşı duyarlı olan bir yaklaşım) bir araç olarak kesişimsel çerçeve adı ile ele alır. Kaynakların eşitsiz dağılımı, değer ölçekleri, damgalama, ahlaki değer atfetme, tikslenme ve ötekileştirmeyle bağlantılı olarak tabaka ilişkilerini ve hiyerarşikleştirme edimine vurgu yapar. Bu süreç boyunca, her zaman tutarlı veya aynı sebep-sonuç ilişkisi içinde gerçekleşme de şeylerin sosyal düzen içinde yerlerinin (*places*) ve konumlarının (*positions*) inşası gerçekleşir. Böylece karmaşık hiyerarşiler ve ilişkiler kurulur. Kesişimsellik de somut konumsallık ve hiyerarşik ilişkiler düzeyinde bir değerlendirme sağlayan perspektiflerden birisi olarak bu konum ve ilişkileri önemser (Anthias, s. 7, 8).

Hiyerarşik yapı ve ilişkileri ele almaya yardımcı olan kavramlara bakıldığında; sosyal konum, ekonomik, politik ve kültürel bir dizi sosyal kaynağa karşı ifade edilen konum iken sosyal konumlandırma, bu konumları nasıl ifade ettiğimiz, anladığımız ve bunlarla nasıl etkileşime geçtiğimizle (örneğin rekabet, mücadele, tanımlama gibi) ilişkilidir (Anthias, 2014, s. 158). Anthias'ın tartıştığı kavramsal çerçeve, kimliklere veya kimlik kategorilerine öz atfeden girişimlerden, diğer bir deyişle özelleştirilmiş kategorileştirme girişimlerinden kopmak ve ötekilik biçimlerinin artan karmaşıklığını vurgulamak için önemli araçlar sağlamıştır.¹² Translokasyonel konumsallık¹³ da bu anlamda bu çalışmada önerilen son kavramdır. Kavram, çok katmanlı (hibrid) kimlikler ve aidiyetlerle ilgili tartışmalarda, "ötekilik ile aidiyet anlatıları ve kolektif kimlik temelinde dışlanma ile politik hareketlilik konularını, özellikle toplumsal cinsiyet ve sınıf çerçevesinde, diğer farklılık ve kimlik inşalarıyla birlikte konumlandırılmadığı sürece yeterince iyi değerlendirilemeyeceğini vurgular (Anthias, 2002, s. 502)". Çelişkili, karmaşık ve zaman zaman diyalojik konumsallıklara yol açan hareketlilik veya değişkenliğe karşı duyarlılık oluşturur.

Teori, çerçeve ve/veya praksis olarak kesişimsellik perspektifini kullanan çalışmalarda, inşacılığın mikro düzeyi vurgulayan çeşitli biçimlerinin, deneyimlerin ve kimliklerin tekiliğine yapılan vurguların getirdiği riskleri aşmak için 'koalisyon' etrafında dönen tartışmaların sunduğu imkanların yanı sıra farklılıkların eritilmediği kolektif girişimi vurgulayan kavramsallaştırmalardan biri olarak stratejik özcülüğe¹⁴ de dikkat çekmek gerekir (Spivak, 2005; Hill Collins ve Bilge, 2016).

¹² Anthias (2002), gruplara veya kategorilere değil fakat konumlara odaklanarak yaptığı şeyin, kimlikle ilgili tartışmaların önemli olmadığıyla ilgili bir görüşe sahip olmakla aynı şey olmadığını, aksine konunun daha da önem kazanmasından dolayı araştırmacıların kullanılan kavramlara dair bir duyarlılık geliştirmesinin önemli olduğunu belirtmektedir.

¹³ Anthias (2002, 2012) çalışmalarında genellikle translokasyonel kavramını konumsallık kavramıyla birlikte ya da onun yerine geçebilecek şekilde kullanmaktadır.

¹⁴ Spivak (Grosz, 1984 [1985]), stratejik özcülüğü, teoriyle ilişkilendirilmeden pragmatik bir şekilde kullandığını belirtmektedir. Kavram daha sonra feminist literatürde tartışılmış, özcülüğün politik amaçlar için stratejik olarak kullanılabileceğini vurgulamak için kullanılmıştır (Egeland ve Gressgård, 2007). Stratejik özcülük ile gerçek özcülük arasındaki sınırın nasıl belirleneceği veya kimliklerin stratejik olarak özcü formülasyonlarının nasıl inşa edileceği sorgulanması gereken önemli konulardır.

Spivak için, ezilen nüfusları temsil etmek, anlatı yoluyla ötekinin temsilleri her zaman baskın kültür ve ana akım bağlam tarafından filtrelendiği için, zordur. Bu anlamda “kimlik, hikayeler içinde yazılan ve temsil edilen bir metindir” (Azzarito, 2016, s. 147). Spivak’ın stratejik özcülük ile niyeti, örneğin kadınların biyolojik bedene dayanan ortaklığından yola çıkarak belirlenmiş özcü bir kategoriyi yinelemek veya güçlendirmek değildir, mutabık olunan bir ontolojik varsayımı, amaca ulaşmak için araç olarak kullanmak suretiyle feminist teori ile pratik arasındaki ayrılığı kapatmaktır (Prasad, 2012, s. 573). “Stratejik özcülük, bir bağlamdan diğerine, çoklu kimlikleri gerçekleştirme politikasıyla ilgilidir (Hill Collins ve Bilge, 2016, s. 133).” Bu anlamda kesişimsellik perspektifinin praxis boyutunu anlamak için önemlidir.

SONUÇ

Kimlik tartışmalarında önemli bir yer edinmiş özcülük ile inşacılığın bazı biçimleri, kimlik kategorilerinin tanımlanmasında ve sosyal gerçekliğin analizinde çeşitli riskler taşımaktadır. Özcülük, kimliği oluşturan unsurları bir öze, doğal, verili olarak varsayılan şeylere bağlayarak, mevcut kategorilerin sorgulanmasının önünü kapattığı gibi çoklu kimliklerin tek kimlik kategorisi altında homojenleştirilmesine sebep olmaktadır. Diğer taraftan inşacılığın mikro ilişkilere, bireye ve benliğe, tekil deneyimlere yoğunlaşan biçimleri yapıların etkisini kaçırdığı gibi parçalara odaklanmak suretiyle grupları veya kolektifleri anlamayı sağlayacak bir yaklaşım ve analiz araçları geliştirilmesini engellemektedir. Bu çalışmada, kimlik literatüründe sürdürülen tartışmalara bir katkı sağlamak ve özcü ve inşacı yaklaşımların risklerini aşmak için kesişimsellik perspektifinin sunduğu imkanlar değerlendirilmektedir. Perspektif, kimlikleri, toplumsal gerçekliğin karmaşıklığı içinden bağlama, güç ilişkilerine ve akışkanlığa duyarlı bir şekilde ele alma imkânı sağlamaktadır. Çoklu kimliklerin teoride ve pratikte yer edinmeye başladığı bir zeminden bugüne, 30 yılı aşkın süre içerisinde hızla önem kazanan ve birçok alanda kullanılmaya başlayan kesişimsellik perspektifi, bir taraftan kimliklerin tekil kategoriler ile homojenleştirilmesinin eşitsizlik sistemleriyle mücadelede başarısızlıkla sonuçlanacak bir çaba olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan, eşitsizlikleri, kültür, temsiliyet, hukuk ve diğer benzeri alan ve yapılar ile birlikte ele alarak eşitsizliklerin bireysel düzeyde veya mikro ilişkilerde bırakılmasının önüne geçmiştir. Bu kapsamda, çalışmada kesişimselliğin seyri kısaca özcülük ve inşacılığın risklerine yönelik sunduğu imkânlarla birlikte ele alınmıştır.

Toplumsal yaşamın karmaşıklığı içinde sürdürülecek bir analizin, özler veya tekil kategoriler ekseninde yapılan değerlendirmelerden daha fazlasını gerektirdiğini vurgulayan kesişimsellik perspektifi, kimlikle ilgili çalışmalara kavramsal ve analitik katkılar sunmaktadır. Kesişen kimliklerin etkisinin belirli bir parçaya indirgenmesiyle veya sürekli eklemeye dayalı bir yaklaşımla gerçekliğe uygun bir şekilde ele alınamayacağını savunmaktadır. Kesişen kimlikler, diğerleriyle belirli ilişkiler içerisinde belirli konumlara sahip olduğu için bütünsel ve ilişkisel bir yaklaşımla değerlendirilmelidir. Diğer taraftan kimlikleri ve birbirleriyle ilişkilerini içinde buldukları bağlam içinde ele almak önem taşımaktadır. Perspektif, bağlama, ilişkilere ve akışkanlığa yaptığı vurguyla, kimliklerin daha geniş bir çerçeveden ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Yaklaşımın kimlik çalışmalarına sunduğu bir diğer önemli katkı, belirli kimliklere sahip olanları mütemediyen avantajlı veya dezavantajlı olarak görme yanılığısına düşürmeyen bir değerlendirme olanağı ve bu durumları oluşturan bağlama, kurumsallaşmış ilişkilere ve yapılar dikkat çekmesidir. Konumların istikrarlı olmayışı, iktidar konumunun ve ilişkilerinin de değiştiğine dair önemli bir vurgudur. Bu da direniş ve baş etme stratejilerinin analizine yönelik dinamik bir yaklaşıma zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla kesişimsellik, tek bir kimliğin ve/veya grubun sürekli olarak baskılandığı, mağdur edildiği algısından hareketle kurbanlaştıran yaklaşımlara karşı bir alternatif oluşturmakta, kimliklerin güçlü yönlerine de dikkat çekmektedir. Bilhassa çoklu kimlikleri, konumların ve eşitsizliklerin değişkenliğini dikkate alan bir sosyal adalet anlayışının ve pratiğinin geliştirilmesi için de önemli bir zemin sunmaktadır.

Sonuç olarak kesişimsellik perspektifi sadece deneyimlerin, kimliklerin veya yapıların dikkate alındığı kimlik çalışmalarına önemli eleştiriler getirmektedir. Kimlik çalışmalarında eşitsizliklerin farklı bir yaklaşımla çalışılması gerekliliğini, bu anlamda karmaşık ilişkilerin ve sosyal değişimin analizine dair ihtiyacı vurgulayarak yeni kavramsal ve metodolojik tartışmalara kapı açmaktadır. Kesişimsel bir yaklaşımın sunduğu kavramsal çerçeve çalışmalara göre değişmekle birlikte, burada temel kavram ve kavramsallaştırmalardan olan, ilişkisellik, karmaşıklık, sosyal adalet, sosyal eşitsizlik, güç, sosyal bağlam, sosyal konum, sosyal konumlandırma, translokasyonel konumsallık ve stratejik özcülük tartışılmıştır. Perspektifle ilgili tartışmalar ve seçilen kavramsal şema ele alınırken, kesişimselliğin sadece kimlikle ilgili bir yaklaşım olmadığı gibi, sadece bir teori, çerçeve veya mercek de olmadığı, aynı zamanda sosyal adaletle ilgili sorulara ve pratiğe karşı girişimleri de teşvik ettiği, desteklediği değerlendirilmiştir. Kesişen kimlikleri ve diğerleriyle arasındaki kurucu ilişkileri dikkate alan kesişimsellik perspektifi, gömülü oldukları bağlama yönelik bir hassasiyetle sosyal konumlara, eşitsizliklere ve hiyerarşilere yönelik dinamik bir kavrayışa imkân tanımakta, marjinalleştirmeden veya ötekileştirmeden çeşitliliğe, farklılaşan deneyimlere ve sorunlara ışık tutarak mevcut eşitsizlik sistemlerini aşmak için önemli vaatler sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Allport, G. (1961). *Pattern and growth in personality*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Anthias, F. (2002). Where do i belong? Narrating collective identity and translocational positionality. *Ethnicities*, 2(4), 491-514.
- Anthias, F. (2012). Intersectional what? Social divisions, intersectionality and levels of analysis. *Ethnicities*, 0(0), 1-17. doi:10.1177/1468796812463547.
- Anthias, F. (2014). The intersections of class, gender, sexuality and 'race': the political economy of gendered violence. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 27(2), 153-171.
- Ardıç, A. (2022). Kesişimsellik: arka plan, tanım ve eleştiriler. *Sosyal Bilimler Dergisi/The Journal of Social Sciences*, 9(56), 484-501.
- Arun, Ö. (2016). Çağdaş Türkiye'de Yaşlılık ve Eşitsizlik. *Mediterranean journal of humanities*, 4(2), 29-48.
- Arun, Ö. (2021). "Demografi demokrasiyi belirleyecek bu ülkede." Özgür Arun ile Yeni Yüzyılda Yaşlanma Üzerine Söyleşi. *Strata* (6). (T. Ulusoy, Röportaj Yapan) Phoenix Yayınevi. Ankara.
- Azzarito, L. (2016). "Permission to speak": A Postcolonial view on racialized bodies and PE in the current context of globalization. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 87(2), 141-150. doi:10.1080/02701367.2016.1166474.
- Bauman, Z. (2021). *Kimlik* (5. b.). (L. Ünsaldı, Dü., & M. Hazır, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Brekhus, W. H. (2020). *The sociology of identity*. Cambridge: Polity Press.
- Brubaker, R., & Cooper, F. (2000). Beyond "identity". *Theory and Society*, 29, 1-47.
- Burke, P. J., & Stets, J. E. (2009). *Identity theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Calasanti, T. (2019). On the intersections of age, gender and sexualities in research on ageing. A. King, K. Almack, & R. L. Jones içinde, *Intersections of ageing, gender and sexualities: multidisciplinary intertaional perspectives* (s. 13-29). Bristol: Policy Press.
- Calhoun, C. (1995). *Critical Social theory*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Callero, P. L. (2003). The sociology of the self. *Annual review of the sociology*, 19, 115-133.
- Carastathis, A. (2013). Identity categories as potential coalitions. *Signs*, 38(4), 941-965.
- Cohen, A. P. (1985). *Symbolic construction of community*. New York: Routledge.
- Cote, J. E., & Levine, C. G. (2002). *Identity, formation, agency, and culture*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241-1299.
- Crenshaw, K. W. (1989). . Demarginalizing the intersection of race and sex: a black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum*, 138-167.
- Deschamps, J.-C., & Devos, T. (1998). Regarding the relationship between social identity and personal identity. S. Worchel, M. J. Francisco, D. Pa'ez, & J. C. Deschamps (Dü) içinde, *Social identity: international perspectives* (s. 1-12). London: Sage.

- Egeland, C., & Gressgård, R. (2007). The “will to empower”: managing the complexity of the others. *NORA—Nordic Journal of Women's Studies*, 15(4), 207-219.
- Ellemers, N., Spears, R., & Doosje, B. (2002). Self and social identity. *Annu. Rev. Psychol.*, 53, 161–86.
- Elster, J. (2019). *The reflexive voices of young people in Tottenham: youth-identity formation, reflexivity and negative representations*. Birmingham: University of Birmingham. <https://etheses.bham.ac.uk/id/eprint/9665/> adresinden alındı.
- Fearon, J. D. (1999). *What is identity (as we now use the word)?* 03 2022 tarihinde stanford.edu: <https://web.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/What-is-Identity-as-we-now-use-the-word-.pdf> adresinden alındı.
- Fehrenbacher, A. E., & Patel, D. (2020). Translating the theory of intersectionality into quantitative and mixed methods for empirical gender transformative research on health. *Culture, health & sexuality*, 22(1), 145-160. doi:10.1080/13691058.2019.1671494.
- Fortier, A.-M. (2000). *Migrant belongings: memory, space, identities*. Oxford: Berg.
- Foucault, M. (1978). *The history of sexuality*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1983). The subject and power. H. L. Dreyfus, & P. Rabinow içinde, *Michel Foucault: beyond structuralism and hermeneutics* (2. b., s. 208-226). Chicago: The University of Chicago Press.
- Foucault, M. (2014). *Bilginin Arkeolojisi*. (V. Urhan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gleason, P. (1983). Identifying identity: a semantic history. *The journal of American history*, 69(4), 910-931.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. New York: Doubleday.
- Goffman, E. (2014). *Damga*. (Ş. Geniş, L. Ünsaldı, & S. Ağırnaslı, Çev.) Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Gressgård, R. (2008). Mind the gap: Intersectionality, complexity and ‘the event’. *Theory and Science*, 10(1), 1-29.
- Grosz, E. 1. (1984 [1985]). Criticism, feminism and the institution [interview with Gayatri Spivak]. *Thesis Eleven*, 10(11), 175-187.
- Hall, S. 1.–1. (1996). Introduction: who needs ‘identity’? S. Hall, & P. D. Gay (Dü) içinde, *Questions of cultural identity* (s. 1-17). London: Sage.
- Hill Collins, P. (1993). Toward a new vision: race, class and gender as categories of analysis and connection. *Race, Sex and Class*, 1(1), 25-45.
- Hill Collins, P. (2015). Intersectionality's definitional dilemmas. *The Annual Review of Sociology*, 41(1), 1-20. doi:10.1146/annurev-soc-073014-112142.
- Hill Collins, P., & Bilge, S. (2016). *Intersectionality*. Cambridge: Polity Press.
- Hill Collins, P., & vd. (2021). Intersectionality as critical social theory. *Contemporary Political Theory*, 20, 690–725.
- Hopkins, P. (2019). Social geography I: Intersectionality. *Progress in human geography*, 43(5), 937-947.
- Jenkins, R. (2016). *Sosyal Kimlik*. (G. Bostancı, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Lindesmith, A. R., Strauss, A. L., & Denzin, N. K. (1999). *Social Psychology* (8 b.). London: Sage Publications.

- Maalouf, A. (2021). *Ölümcül Kimlikler* (55. b.). (A. Bora, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Malesevic, S. (2006). *Identity as ideology*. New York: Palgrave macmillan.
- McCall, L. (2005). The complexity of intersectionality. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 30(3), 1771-1800.
- Öğütte, V. S., & vd. (2021). Covid-19 sürecinde yalnız yaşayan yaşlı kadınların baş etme stratejileri: ilişkisel perspektiften nitel bir araştırma. *Strata*(6), 117-145.
- Özdemir, E. (2014). Kimlik. G. Atılğan, & E. A. Aytekin (Dü) içinde, *Siyaset Bilimi* (4. b., s. 201-213). İstanbul: Yordam kitap.
- Pompper, D. (2014). Social identities are intersectional. D. Pompper içinde, *Practical and theoretical implications of successfully doing difference in organizations (International perspectives on equality, diversity and inclusion, Vol. 1)* (s. 45-61). Bingley: Emerald Publishing Limited.
- Prasad, A. (2012). Beyond analytical dichotomies. *Human Relations*, 65(5), 567-595. doi:10.1177/0018726711432183.
- Riessman, C. K. (2003). Performing identities in illness narrative: masculinity and multiple sclerosis. *Qualitative Research Copyright*, 3(1), 5-33.
- Schwarz, K. C., & Williams, J. P. (2020). Introduction to the social construction of identity and authenticity. K. C. Schwarz, & J. P. Williams içinde, *Studies on the Social Construction of Identity and Authenticity* (s. 1-24). London: Routledge.
- Scott, S. (2015). *Negotiating identity*. Cambridge: Polity Press.
- Severs, E., Celis, K., & Erzeel, S. (2016). Power, privilege and disadvantage: intersectionality theory and political representation. *Politics*, 36(4), 346-354.
- Shields, S. A. (2008). Gender: An intersectionality perspective. *Sex Roles*(59), 301-311.
- Spivak, G. C. (2005). Scattered speculations on the subaltern and the popular. *Postcolonial Studies*, 8(4), 475-486.
- Swartz, D. (2015). *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi* (3. b.). (E. Gen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tajfel, H. (1978). *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations*. New York: Academic Press.
- Tajfel, H., & Turner, J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. W. Austin, & S. Worchel (Dü) içinde, *The social psychology of intergroup relations* (s. 33-48). Monterey, CA: Brooks-Cole.
- Thoits, P. A. (2003). Personal agency in the accumulation of role-identities. P. J. Burke, T. J. Owens, P. A. Thoits, & R. T. Serpe (Dü) içinde, *Advances in identity theory and research* (s. 179-194). New York: Kluwer Academic/Plenum.
- Tilly, C. (1995). Citizenship, identity and social history. *International review of social history*, 40(3), 1-17.
- Williams, R. (2000). *Making identity matter*. Durham: Sociologypress.
- Yuval-Davis, N. (2006). Intersectionality and feminist politics. *European journal of women's studies*, 13(3), 193-209.
- Yuval-Davis, N., & Kaptani, E. (2009). Performing identities: participatory theatre among refugees. M. Wetherell (Dü.) içinde, *Theorizing identities and social action* (s. 56-74). London: Palgrave Macmillan.